

נרות שלמה ונרות זכריה

מים ראשונים: בשנים לא מעטות יש שתי שבתות חנוכה. אירוע זה קורה בכל שנה שלימה (בה חשוון וכסלו הם חודשים מלאים, היינו ל' יום) ושבה ראש השנה חל בשבת. אירוע זה אינו נדיר, אך הוא קורה בצורה 'לא סדירה'. כך, למשל, בעשור של שנות תש"נ הוא אירע פעם אחת בשנת תש"ן, אבל בשנות תש"ס הוא אירע בשנים תש"ס, בה כתבנו דף זה לראשונה, תשס"ג, תשס"ד, בה שכללנו הדף, וכן בשנת תשס"ז. (ובעתידי בשנים תש"ע, תשפ"ח, תשצ"א, שנזכה). באירועים אלה קוראים בהפטרה של שבת חנוכה הראשונה את "נרות זכריה" מבית שני (זכריה ב' יד); ובשנייה, את "נרות שלמה" מבית ראשון (מלכים א' ז מ), בסדר היסטורי הפוך ובהעדפה ברורה לנרות זכריה, היינו בית שני. במילים אחרות, את הפטרת נרות זכריה אנחנו קוראים כל שנה, שהרי אי אפשר שלא תהא חנוכה בשבת, ורק בשנים בהן יש שתי שבתות חנוכה, אנו מוסיפים את נרות שלמה מבית ראשון.

וְאֵת הַמְנֹרֹת חֲמֵשׁ מִיְמִין וְחֲמֵשׁ מִשְּׂמָאל לְפָנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפָּרֹחַ וְהַנֶּרֶת וְהַמְּלַקְחִים זָהָב: (מלכים א' ז מט).

רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנֹרֹת זָהָב פְּלָה וְגִלָּה עַל רֵאשָׁה וְשִׁבְעָה נֶרְתִּיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוֹצְקוֹת לְנֹרֹת אֲשֶׁר עַל רֵאשָׁה: (זכריה ד' ב).

מסכת מגילה דף לא עמוד א

... בחנוכה - בנשיאים. ומפטירין בנרות דזכריה.³ ואי מיקלעי שתי שבתות, קמייטא - בנרות דזכריה, בתרייתא - בנרות שלמה.⁴

ספר כלבו סימן כ"ה

ואם יהיו שני שבתות בחנוכה עושין כסדר הזה. ומפטיר בנרות זכריה מן "רני ושמח" עד "תשואות חן חן לה". ובשבת שניה מפטיר נרות שלמה מן "ויעש חירום" עד "להיכל זהב". ואע"פ דנרות שלמה קדימי והיה בדין לקרותן בשבת ראשונה, כיון דנבואת זכריה הייתה על חורבן בית שני שבו היה נס חנוכה קורין בה בשבת ראשונה.⁶

¹ נראה הפסוק זה הוא הסיבה לבחירת פרק זה מספר מלכים א' להפטרת שבת שניה של חנוכה, בדומה לפסוק הסמוך מזכריה שקוראים בשבת חנוכה הראשונה (או היחידה). שאם הייתה הכוונה לעצם חנוכה המקדש, הרי סביר יותר להתחיל בסוף פרק ז או תחילת פרק ח שם. המנורה ונרותיה הם העיקר. זו תמיכה נוספת לחנוכה כחג המנורה ונס השמן ולא הניצחון הצבאי, חידוש הריבונות ואף חנוכה המקדש. והגם שלא נמשכה מלכות חשמונאי והסתיימה בכי רע (סוטה מט ע"ב), הנרות שהדליקו ממשיכים להעלות אור גם לאחר תקופתם, גם לאחר החורבן. ראה דברינו [אבל הנרות לעולם](#) בפרשת בהעלותך.

² סקירות חשובות ומאמרים נכבדים נכתבו על נבואות זכריה בכלל, פרק ד בפרט. מלבד פירוש דעת מקרא, ראה מאמר של ישראל תא-שמע ז"ל [מנורת זכריה וסמליה](#) בעיתון מחניים. ואנו נביא: "עמיר כמלוא פי טלה, עשבים כמלוא פי גדי" (מסכת שבת פרק ז משנה ד).

³ הוא הפסוק שהבאנו לעיל: "ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה ושבעה נרותיה עליה ... ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד משמאלה".

⁴ הוא הפסוק שהבאנו לעיל: "ויעש שלמה את כל הכלים ... ואת המנורות, חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור". ובמקבילה בדברי הימים ב' ד ז: "ויעש את מנורת הזהב עשר כמפסגת ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל". ושם גם כיוונים עשרה ושולחנות עשרה. על עשר המנורות שעשה שלמה ראה למשל ילקוט שמעוני מלכים א' רמז קפה: "עשר כנגד עשרת הדברות, וכל מנורה היו בה שבעה נרות הרי שבעים כנגד שבעים אומות". ובמנחות צט ע"א: "עשר מנורות עשה שלמה, ולא היו מדליקין אלא בשל משה". המנורה האחת של משה והאחת של זכריה עדיפות על עשר המנורות של שלמה. ראה דברינו [מעשה המנורה](#) בפרשת תרומה.

⁵ ספר כלבו כולל הלכות, מנהגים ותקנות בנושאים שונים. הספר נכתב כנראה בידי ר' אהרן ב"ר יעקב הכהן מנרבונה שבפרובנס, אשר חי במאה ה-14-13. בשנת 1306 גורש מצרפת עם כל יהודיה, והתיישב באי מיורקה. (המידע מתוך פרויקט השו"ת, בר אילן).

⁶ יש עדיפות לנרות זכריה על נרות שלמה (בית שני עדיף על בית ראשון!) לא רק בסדר הקדימות כמו השנה, אלא גם בכל השנים, שהן הרוב, בהן יש רק שבת חנוכה אחת שאז קוראים רק בנרות זכריה. זאת ועוד, שתי ההפטרות שייכות גם לפרשות אחרות. את נרות זכריה קוראים גם בפרשת בהעלותך ואת נרות שלמה בפרשת ויקהל (אשכנזים) ופקודי (ספרדים). הפטרת בהעלותך שכיחה יותר משום שאין בה, בד"כ, אירוע מיוחד, בעוד שפרשת ויקהל מחוברת פעמים רבות לפרשת פקודי ובשתייהן קוראים בד"כ הפטרה אחרת מארבע הפרשיות: החודש, שקלים וכו'. ולפי שיטות מסוימות (פסיקתא רבתי פרשה לה) נרות זכריה הם גם אחת משבע הפרשיות של נחמה (במקום "קומי אורי" שאנחנו אומרים היום). על דברי הכלבו בזכות עדיפות זכריה משום שחג חנוכה היה בבית שני, יכולים אנו להוסיף טעם נוסף שנבואת זכריה קשורה גם לימינו שכן סמל מדינת ישראל לקוח משם. ובבית יוסף אורח חיים סימן תרפד הביא בשם הר"ן טעם אחר להעדפת נרות זכריה "משום דנבואות עתיד ניתנו ליה". מקדש שלמה חרב, אך לנבואות זכריה ניתן עוד ליחל. גם המדרשים העדיפו את נבואת זכריה על פני ספר מלכים כפי שנראה להלן. להוציא את הדרשות על עשר המנורות הנ"ל, על הפטרת נרות שלמה אין כמעט מדרשים ולכן נמשיך בנרות זכריה.

פסיקתא רבתי פרשה לה - "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוך"

מה כתיב למעלה מן הענין? "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" (זכריה ב ט) - מה "ואני"? אלא כך אמר הקב"ה: אני וכל פמליא שלי נעשים לה חומה לירושלים לעתיד לבוא ואני מצוה לה מלאכים לשומרה, שנאמר: "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים" (ישעיה סב ו). וכי מאחר שהאש מוקף לה, מי יכול להיכנס בתוכה? אלא לעתיד לבא צדיקים מהלכים באש כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו.⁷

ספר הכוזרי מאמר ב אות כד

אמר החבר: הובשתני מלך כוזר, והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושמחי בת ציון", כי כבר היה העניין האלהי מזומן לחול כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה. אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם. ושמא על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער" ... "קול דודי דופק" - קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", - על השכינה שיצאה מצללי המקדש. ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי" - על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור" - על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה ... ואין דבורנו: השתחוו להר קדשו, והשתחוו להדום רגליו, והמתזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפצוף הזרזיר ...⁸

מסכת סנהדרין דף כד עמוד א - ושניים זיתים עליה

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁנֵי בְנֵי הַיְצִיָּהָר הַעֲמִידִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (זכריה ד יד).⁹ "ושנים זיתים עליה". יצהר - אמר רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין זה לזה בהלכה כשמין זית. ושנים זיתים עליה - אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרורין זה לזה בהלכה כזית.¹⁰

פסיקתא רבתי פרשה לה - "ונלוו גויים רבים אל ה' ביום ההוא"

אמר רבי חנינא בר פפא: אין הכתוב מדבר אלא כנגד אותה שעה שהקב"ה דן את כל אומות העולם לעתיד לבוא. באותה השעה מביא הקב"ה את כל הגרים שנתגייירו בעולם הזה ודן את כל האומות בפניהם, ואומר להם: מפני מה הנחתם אותי ועבדתם את עבודה זרה שאין בה ממש? ואומרים לפניו: ריבונו של עולם אם באנו לפתחך לא קבלתנו. אמר להם: יבואו הגרים שנתגייירו מכם ויעידו בכם. מיד מביא הקב"ה את כל

⁷ "ושכנתי בתוך" מזכיר את "ושכנתי בתוכם" שבמשכן משה (פרשת תרומה). אבל המדרש הולך חמישה פסוקים אחורה ומחבר את הפסוק הפותח את הפסוק עם הפסוק: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" ומתאר מצב בו השכינה היא גם בתוך וגם מסביב. והאדם-הצדיק עומד באמצע. ואפשר ללכת עוד פסוק אחד אחורה "פרות תשב ירושלים". עיר פתוחה שאי אפשר למוד אותה בחבל המידה (פסוקים ה-ט בזכריה פרק ב). אבל חומת אש מסביב יש בה וכבוד ה' בתוכה. זו תשובת רבי יהודה הלוי לשאלתו של מלך כוזר מדוע היהודים לא עולים לארץ ישראל. רבי יהודה הלוי רואה את נבואת זכריה בבית שני בראי של ההחמצה הגדולה של עם ישראל שאילו האמין ועלה בהמוניו מבבל לארץ ישראל, הייתה מתגשמת. וכונתו כמובן גם לדורו. והוא עצמו עלה לארץ ישראל. וגם אנו זכינו בע"ה. עוד על החמצה זו, ראה הביקורת הסמויה על עזרא עצמו שלא עלה ב"עליה הראשונה" ועל הפוליטיקה של זמנו, בשיר השירים רבה פרשה ה סימן א: "בההיא שעתא גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור. דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על א"י. עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה. ולמה לא עלה באותה שעה עזרא? שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה! אלא אמרי ברוך בן נריה אדם גדול ושיש היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להיטען. אמר ריש לקיש: מהקב"ה היה שלא עלה עזרא באותה שעה, שאילו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שימשש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול ...". ראה כמו כן הסיפור על ריש לקיש בגמרא יומא ט ע"ב: "ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא! סינא לכו, דכתיב (שיר השירים ח): אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז. אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו. עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו". (זו אגב שיטת ריש לקיש ש"האחרונים עדיפים", היינו אנשי בית שני, ור יוחנן שם חולק עליו). אע"פ כן, אנו חוזרים וקוראים בנרות זכריה בתקווה שנבואתו תתגשם, במהרה בימינו, הגם שגם בימינו עם ישראל לא תמיד נענה לקריאה לעלות ולא בהמוניו.

⁹ פסוק בהמשך הפרק שאנו לא קוראים, אלא מסיימים שבעה פסוקים קודם.

¹⁰ ומאמר חריף עוד יותר של התלמוד הבבלי על תלמידי חכמים שבבבל כנגד אלה שבארץ ישראל, שם: "אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. חובלים - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה". מנגד, דווקא מדרש ארץ ישראל, שיר השירים רבה פרשה ד מנעים את גלות בבל: "ושנים זיתים עליה וגו', תרין אמוראי, חד אמר: גולה, וחד אמר גואלה. מאן דאמר גולה שגלו בבבל וגלתה שכינה עמהם. ולמאן דאמר גואלה הוא פרוקה דכתיב (ישעיה מ"ז) גואלנו ה' צבאות שמו וגו', אמר הקב"ה: הואיל וכך, כולך יפה רעייתי ומום אין בך". בית שני לא מילא את הציפיות שתלו בו. הפזורה היהודית בבבל לא עלתה ברובה ופרחה במקומה. הדבר היה לצנינים בעיני מקצת מחכמי ארץ ישראל (ראה דברינו עליית בית שני בשיר השירים), אבל היו גם שראו את החיוב שביצירת שני מרכזים של תורה. ודווקא מדרש ארץ ישראל, מפרגן לגלות בבל.

הגרים שנתגיירו והם דנים אותן ואומרים לפנייהם: מפני מה הנחתם אותן ועבדתם עבודה זרה שאין בהם ממש.¹¹

"לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' "

רש"י: זה סימן לך להבטיח את זרובבל: כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו, כך לא בחיל ולא בכח שבכס תעשו את בנין ביתי.

אבן עזרא: כאשר ראיתי השמן נעשה מאיליו ודולק, ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו.¹²

פסיקתא רבתי פרשה ח - "ראיתי והנה מנורת זהב כולה"

"בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות" (צפניה א יב) - אמרו לו ישראל: ריבון העולמים! הרי כל הפרוקופי (גדולה) שלנו "אחפש את ירושלים בנרות"? והיכן הוא הבטחת נביאים שהבטחתנו "לא יהיה לך השמש לאור יום וגו' והיה ה' לך לאור יומם" (ישעיה ס' יט) ואומר "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח" (שם שם א), ואתה אומר "אחפש את ירושלים בנרות"? אמר להם הקב"ה: למה שאתם סבורים אינו כך, אלא כשם שהראיתיה לזכריה "והנה מנורת זהב כולה" - זו כנסת ישראל: "כלך יפה רעיית" (שיר השירים ד ז) ... וכך הראה למשה: "ועשית מנורת זהב טהור" (שמות כ"ה ל"א) - זו כנסת ישראל. "מקשה תיעשה המנורה יריכה וקנה גביעה כפתוריה ופרחיה" - יריכה זה הנשיא, וקנה זה אב בית דין, גביעה אלו החכמים, כפתוריה אלו התלמידים, ופריחיה אילו התינוקות הלומדים בבית הספר. "ממנה יהיו" - "כולך יפה רעיית" ... אמר הקב"ה: שלא תהא מעוטה בפניהם (בפניכם?), הרי בדברים הללו אני אחפש ירושלים - "והיה בעת ההוא אחפש ירושלים בנרות".¹³

שבת שלום ושמחה בזאת חנוכה

מחלקי המים

מים אחרונים: במחשבה חוזרת לקשר של נרות ומנורת זכריה עם נרות ומנורת משה, שהו שתיהן של שבעה קנים, נראה שיש כאן מחשבה עמוקה שכאילו 'עוקפת' את חג החנוכה בו תופסת מנורה עם שמונה או תשעה קנים את המקום המרכזי. יש לזכור שהמדרשים המציינים קשר זה, דורשים את הפסוקים בספר זכריה הרבה לפני תקופת החשמונאים, אבל הם עצמם חוברו אחרי תקופת החשמונאים שהסתיימה באכזבה גדולה. לא בכדי חוזרת מנורת שבעת הקנים של משה לכבב בתחילת ימי בית שני ולא בכדי נבחרה מנורה זו לשבת חנוכה. ולא בכדי גם נבחרה לסמלה של מדינת ישראל, העליה / הלכה / חזרה השלישית לארץ.

¹¹ המדרש מתאר מצב עתידי בו לגרים יש תפקיד חשוב בהוכחה שמי שבאמת רצה יכול היה לקבל עליו את האמונה היהודית. מה לעניין גרים ושבת חנוכה? לצערנו, סופה הטראגי של מלכות חשמונאי ידוע. שמונה ימים לאחר "ימי שמונה" של חנוכה חל י' בטבת שבו החל המצור על ירושלים. סוף זה קשור בהכנסת גויים רבים לעם ישראל שגורם היה מפוקפק. הורדוס הוא שיושב את בית חשמונאי. ראה יבמות טז ע"א וכן בבא קמא לח ע"ב: "כל הכתמים הבאים מרקם טהורים". ראה שטיינזלץ שם על העיר רקם שהייתה ליד פטרה בגבול אדום.

¹² ברוח דומה כתבו גם רד"ק והמצודות. התשובה לשאלת המלאך: "הלוא ידעת מה המה אלה?" היא שהזית והמנורה הבוררת מכוחו, מסמלים את מוטיב "לא בחיל ולא בכוח". אבל מה בדיוק הדימוי וההשוואה? מה פירוש דברי רש"י: "נגמר מאליו לכל דבריו"? או דברי אבן עזרא: "נעשה מאיליו ודולק"? האם הכוונה שהגאולה תהיה איטית ומדורגת, באיזה כח ותנועה פנימית מתמידים ושקטים ולא באירועים גדולים חיצוניים? האם גישה זו משלימה או מנוגדת לטענת ריה"ל שלא עלו כולם ומהר? האם ניתן גם לקשר את הזית של זכריה לזית שאחרי המבול שמסמל את החזרה האטית והמדורגת של העולם למקום חי?

¹³ הנרות של זכריה כאילו סותרים את נבואות ישעיהו על האור הגדול לעתיד לבוא. ישעיהו אומר: "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים" (ישעיהו ל כו). ראה דברינו בפרשת בראשית על [האור הבראשיתי שנגנז לעתיד לבוא](#). אך האור הגדול עלפי זכריה הוא מנורת כנסת ישראל שנרותיה הם עם ישראל עצמו מהנשיא ואב בית דין ועד אחרון התינוקות הלומדים בבית הספר. זוהי המנורה שכולה זהב וגולה על ראשה. והרי לנו גישת נביאים אחרונים (זכריה, צפניה) מול נביאים ראשונים (ישעיה). ציפייה לגאולה עתידית זוהרת מול גאולת-מעט ארצית כאן ועכשיו. שוב מקושרת מנורת זכריה עם מנורת משה שהיו של שבעה קנים בניגוד לחנוכייה שלנו. אך ראה שם בהמשך המדרש שם שבסופו של דבר גם הוא מגיע לחשבון של שבעים נרות, כמו שהיה בעשר המנורות שבמקדש שלמה. ויש גם שיטה המחשבת ארבעים ותשעה נרות שהיא בעצם הפשט בפסוק שבהפטרנו: "שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה". הכל כפולות של שבע, בחג שהוא בעצם סביב המספר שמונה. ועל "ימי שמונה", עוד נזכה להשלים. ראה (בינתיים), דברינו [מאי חנוכה](#).